

Na základě vývoje v sedmdesátých letech, charakterizovaných vysokou dynamikou, posílila dělnická třída NDR své postavení jako vedoucí síla společnosti. Tato třída stojí v centru historických procesů utváření rozvinuté socialistické společnosti. Zahrnuje největší část obyvatelstva Německé demokratické republiky a svou fyzickou a duševní aktivitou bezprostředně naplňuje proces materiální reprodukce. V důsledku složitých problémů, které v osmdesátých letech vznikají ze změněných vnitřních a vnějších podmínek reprodukce, jsou kladeny nové, vyšší úkoly na rozvoj akční připravenosti a úsilí komunistických a dělnických stran. To platí i pro situaci v naší zemi. Rozmach vědeckotechnické tvořivosti pracujících a socialistické spolupráce mezi příslušníky dělnické třídy a vědeckotechnické inteligence patří k nejdůležitějším předpokladům nezbytného uspišení vědeckotechnického pokroku v NDR.

Úroveň společensko-politické aktivity dělnické třídy představuje jedno z rozhodujících kritérií pro stupeň rozvoje socialistické demokracie. Proto se také ve zprávě ÚV SED, přednesené s. E. Honeckerem na X. sjezdu strany uvádí, že „zejména revoluční vlastnosti dělnické třídy jakožto třídy vykonávající moc, její rostoucí politická zralost, její internacionalistický a vlastenecký postoj v konfrontaci s imperialismem a buržoazní ideologií, její světonázorové a odborné vzdělání, stejně jako schopnosti k vedení, plánování a utváření naší socialistické společnosti se musí v nadcházející etapě významnou měrou dále posilovat“ [Bericht 1981 : 130].

Z ekonomické a společensko-politické aktivity dělnické třídy vycházejí mohutné impulsy k těsnému spojení fyzické a duševní práce a k upevňování vlivu dělnické třídy na kvalifikované a uvědomělé řízení společenských záležitostí. Úspěšná realizace její vedoucí úlohy je nejdůležitějším politickým předpokladem a hnací silou sociálního sblížování pracujících tříd a vrstev.

Na základě vývojového stupně, jehož bylo dnes v NDR dosaženo, a také na základě požadavků, které život socialistické společnosti napříště bude klást, vzniká při zkoumání současných i budoucích problémů rozvoje dělnické třídy řada nových teoretických otázek. Některými z nich se budeme zabývat poněkud podrobněji.

1.

Z narůstající složitosti společenského rozvoje při utváření rozvinuté socialistické společnosti vyplývá požadavek, abychom jednotlivé prvky třídní a sociální struktury ještě více zkoumali v jejich vzájemných vazbách. Podle našeho názoru je proto nutné sledovat základní otázky rozvoje dělnické třídy v zemích socialistického společenství jako momenty rozsáhlého procesu sblížování pracujících tříd a vrstev. Zvláště důležité přitom je, aby se diskuse

a tvořivé názorové střety vrátily k některým teoretickým a teoreticko-metodologickým otázkám a východiskům, jejichž interpretace — jak vyplývá z literatury — je dosud různá.

Shoda panuje v tom, že sblížování tříd a vrstev je *ve své základní historické orientaci* procesem odstranění tříd a vrstev vůbec a že tedy proces rozvoje dělnické třídy musí být chápán jako proces jejího *sebezrušení jakožto třídy*. Z hlediska teorie společenských formací může být toto pojetí formulováno následujícím způsobem: Rozvoj a sblížování tříd a vrstev, spolu s rozvojem dělnické třídy, tvoří základní společenský proces rozvoje jednotné komunistické společenské formace.

Rozdílná však bývá odpověď na otázku, v čem spočívá zvláštnost tohoto základního procesu v první fázi komunistické společenské formace. Pokud jde o specifické zákonitosti, podle nichž se v této fázi uskutečňuje rozvoj třídní a sociální struktury, i pokud jde o potřebné optimální proporce a rozvojové směry sociální struktury na jednotlivých stupních vývoje, existují — na základě praktických zkušeností shromážděných v jednotlivých socialistických zemích — různá pojetí.

Podle našeho názoru je zcela přirozené, že pojetí rozvoje socialistické společnosti směrem k „sociální homogenitě“ podněcuje ve stále větší míře vědeckou diskusi. Je to vysvětlitelné jednak těsnou, perspektivně se neustále posilující vazbou mezi rozvojem jednotlivých pracujících tříd a vrstev, jednak snahou o to, aby byly odhalovány a využívány specifické hnací síly a rezervy, jež musí být mobilizovány pro další utváření a zdokonalování rozvinuté socialistické společnosti. Mnohé zde však musí být znovu kriticky přezkoumáno, jak na to jasně upozornil R. Kosolapov na vědecké konferenci k teoretickometodologickým otázkám formování rozvinuté socialistické společnosti, která se konala v lednu 1982 v Praze.

První, s čím se v této souvislosti setkáváme, je problém jazykově terminologický, který vzniká přinejmenším v německém jazykovém okruhu. Pojem „homogenita“ nemá v našem pojmovém systému žádný přesný teoretický obsah. Je převzat z jiné oblasti, než jsou společenské vědy, a označuje prostě takové jevy, jejichž prvky jsou stejného druhu nebo stejné formy. Tento pojmový obsah není totožný s marxistickou představou sociální rovnosti, s jejíž pomocí charakterizovali K. Marx a B. Engels v *Manifestu komunistické strany* takovou společnost, v níž bude svobodný rozvoj každého jedince podmínkou svobodného rozvoje všech. Teoretický koncept rozvoje společnosti, jaký potřebujeme, musí umožňovat, aby odstranění sociální nerovnosti bylo pojato jako jeden moment v rozvoji socialistického způsobu života a aby bylo postiženo vytváření velké různorodosti životních forem a životních podmínek. K tomu se lépe hodí pojem „sociální rovnost“.

Naš teoretický koncept by měl přesvědčivě ukazovat, že naši cílovou představu nelze omezovat na zmenšování sociálních rozdílů. Jde nám o to, aby se části společnosti představující doposud nižší sociální úroveň svým progresivním rozvojem přiblížily vyšší úrovni. Sociální rozdíly mohou být totiž zmenšeny i „nivelizací směrem dolů“, tj. vyrovnáním vyšší úrovně na nižší úroveň. V této souvislosti musíme rovněž upozornit na to, že jedním ze základních buržoazních útoků na socialistickou společnost a politiku komunistických a dělnických stran našich zemí je už dávno výtky, že si sociální rovnost představujeme jako vyrovnání na nižší úroveň.

Naše praktická zkušenost ukazuje, že zmenšování sociálních rozdílů neplatí bez dalších předpokladů jako kritérium společenského pokroku. V každé fázi rozvoje socialistické společnosti má sblížování tříd a vrstev svoji optimální míru. Takové sblížení, jímž by měla být dosažena úroveň „homogenity“ společ-

nosti, nemusí nutně napomáhat našemu boji o odhalení všech potencií a hnacích sil socialistické společnosti v daném čase. Proto v našich podmínkách v NDR například neusilujeme o odbourání zvláštního sociálního profilu třídy družstevních rolníků. Při mobilizaci výkonových rezerv v socialistickém zemědělství se opíráme i o velké možnosti, které družstevní vlastnictví výrobních prostředků má, o iniciativu a činnost družstevních rolníků, disponujících značnými znalostmi a zkušenostmi.

2.

Proces sociálního sblížování pracujících tříd a vrstev, jeho základní hybná forma v historicky dlouhém přechodu od antagonistické třídní společnosti ke komunistické beztřídní společnosti, je nepopíratelný. V našich výzkumech a z nich plynoucích teoretických zobecněních nemůže však být jediným vztažným bodem úroveň sociální rovnosti, o níž usilujeme v historické perspektivě. Podle našeho názoru musí být věnováno mnohem více pozornosti tomu, že beztřídní společnost může být vybudována pouze na odpovídající materiální technické bázi.

Naše ústřední teze zní tedy takto: Historicky progresivní charakter změn v sociální struktuře za socialismu je určen tím, v jaké míře jsou v souladu s historicky základní orientací sblížování a nakonec sebezpřekonání tříd a vrstev a zároveň jak odpovídají požadavkům rozsáhlého urychlení vědeckotechnického pokroku. Současné — vůči požadavkům značně zaostávající — tempo vědeckotechnického pokroku svědčí mimo jiné také o tom, že v dosavadním vývoji bylo prvnímu z obou jmenovaných kritérií přikládáno zjevně více důležitosti než druhému. Otázka, které procesy vedou v socialistické společnosti k zmenšení sociálních rozdílů, musí být proto doplněna otázkou, které změny v sociální struktuře jsou žádoucí v zájmu ekonomického růstu orientovaného na nejvyšší efektivnost. Přitom vůbec není vyloučeno, že při zodpovězení obou otázek se odhalí rozpory v rozvoji socialistické společnosti.

3.

Základní problémy rozvoje dělnické třídy NDR vyplývají dnes z toho, že z hlediska svého růstu a své vnitřní struktury musí uskutečnit přechod od třídy, která se vyvinula v podmínkách extenzivního ekonomického růstu, k třídě, která v širokém smyslu odpovídá požadavkům intenzifikace. To se nejprve ukazuje na početním růstu a s tím souvisejících faktorech reprodukce dělnické třídy (stejně jako třídy družstevních rolníků a vrstvy inteligence).

V současné době přestal být v NDR hlavním hlediskem rozvoje dělnické třídy její početní růst, charakteristický pro padesátá a šedesátá léta. Na konci padesátých let bylo dosaženo bodu, kdy příliv ženských pracovních sil již nepředstavuje kvantitativní rezervu růstu. Přechod části venkovského obyvatelstva do (městské i venkovské) dělnické třídy se téměř úplně zastavil v šedesátých letech.

Jestliže tento vývoj sledujeme v souvislosti s ostatními třídami a vrstvami a vezmeme-li v úvahu, že NDR nemůže v podstatě počítat s žádným větším populačním růstem, vyplývá z toho, že v osmdesátých letech pravděpodobně dojde k snížení počtu příslušníků dělnické třídy. Reprodukce třídy družstevního rolnictva, která v současné době představuje asi 6,5 % ekonomicky aktivní populace, musí být zajištěna zvláštními opatřeními. V průběhu osmdesátých let bude pokračovat početní růst inteligence, a to ještě rychleji než dnes. Rozvoj sociální struktury se bude vyznačovat i tím, že ani početnost sociální vrstvy

řemeslníků a živnostníků se v dohledné době nebude zmenšovat. To platí i pro tu jejich část, která má v soukromém vlastnictví výrobní prostředky.

4.

Řada složitých otázek a problémů se objasní, jestliže ukážeme vývoj vztahů mezi duševní a fyzickou prací a rozvoj dělnické třídy jako duševně i fyzicky činné třídy z hlediska zmenšování sociálních rozdílů a jejich působení na rozsáhlou intenzifikaci národního hospodářství.

Jestliže v úvahách o dalším rozvoji jednostranně vyjdeme z požadavků sblížování tříd a vrstev (jak se s tím setkáváme ve společenskovědní literatuře), pak se objevuje „intelektualizace“ práce v materiální výrobě jako podstatná stránka budoucího vztahu duševní a fyzické práce. V zájmu dalšího sblížování dělnické třídy s inteligencí v obsahu jejich práce je tento proces orientován na vytváření stále většího počtu pracovních míst, které by se alespoň blížily pracovním místům inteligence z hlediska nároků na duševní činnost. Odpovídající skupiny dělnické třídy pracující nyní na takových místech, jsou reálným příkladem pro rozvoj celé třídy.

Podle našeho názoru je však žádoucí, aby tato představa byla spojena s otázkou, jaká úroveň duševních nároků je možná a potřebná z hlediska reálných technických a technologických podmínek v různých oblastech národního hospodářství dnes a v dohledné budoucnosti. Dělníci se středním odborným a vysokoškolským vzděláním představují bezpochyby zvlášť pokrokovou, vysoce rozvinutou skupinu uvnitř dělnické třídy. Z existence této skupiny však nemůžeme vyvozovat nějaký „model“ rozvoje dělnické třídy v NDR v osmdesátých a devadesátých letech. Nelze očekávat, že by v dohledné budoucnosti všechna pracovní místa v materiální výrobě našeho národního hospodářství, nebo třeba jen jejich většina, vyžadovala střední odborné nebo vysokoškolské vzdělání.

Problém se ještě více zkomplikuje, vezmeme-li v úvahu také rozvoj inteligence. V rámci problémové komise mezinárodní mnohostranné spolupráce sociologů socialistických zemí (*Evoluce sociální struktury socialistické společnosti. Sociální plánování a prognózování*) bylo provedeno mezinárodní komparativní šetření procesu sblížování dělnické třídy a inteligence, jehož výsledky mimo jiné upozornily na následující skutečnosti: pokud jde o duševní nároky práce (metodikou, na níž se zakládal sběr a zpracování dat, se zde nemůžeme blíže zabývat), existuje mezi velkým počtem dělnických míst (především kvalifikovaných dělníků) a pracovními místy inteligence velmi značná shoda. 30 až 50 % všech dělníků (v zemích, které byly zahrnuty do výzkumu) pracuje na místech, která odpovídají takové úrovni duševních nároků, které jsou charakteristické pro 30—50 % „dolních“ pozic na škále pracovních míst inteligence.

Z hlediska dělnických pracovních míst mohou být tyto výsledky chápány jako určitá „intelektualizace“ materiální činnosti. Z hlediska inteligence a jí odpovídajících pracovních míst se však objevuje zcela jiný obraz: u podstatné části těchto míst nejde skutečně o intelektuální práci. Duševní charakter práce je zde vyjádřen nedostatečně, zčásti proto, že ji vykonávají kádroví dělníci, kteří vlastně nepotřebují speciální vzdělání, zčásti proto, že tyto práce vyžadují početné rutinní úkony, které jsou pro intelektuální činnost netypické. Jestliže vezmeme v úvahu také to, že naše země jsou sice na předních místech ve světě v aplikaci vědy a techniky, ne však už v efektivitě této aplikace, pak uvedené výsledky výzkumu poskytují určité objasnění tohoto závažného rozporu.

Určujícím procesem v rozvoji duševního obsahu práce nemůže být nějaká obecná „homogenizace“. Pro zápas socialistické společnosti o ovládnutí vědec-

kotechnické revoluce jsou charakteristické spíše následující procesy, rozdílné svým obsahem a průběhem:

a) Socialistická společnost potřebuje inteligenci, která všechny své znalosti a schopnosti zaměřuje na řešení těch úkolů, které otevírá vědeckotechnický pokrok. To ovšem vyžaduje rozvoj všech talentů, osvobození intelektuálů pracujících ve vědě a výzkumu od neadekvátních činností, vytvoření podmínek pro špičkové výkony ve všech podstatných oblastech reprodukčního procesu. To znamená, že duševní úroveň práce typické pro inteligenci musí být dále zvýšena.

b) V rámci materiální výroby roste podíl těch oborů, v nichž se na základě těsného propojení vědy a výroby vytvářejí kvalitativně vyšší duševní nároky. Zde se formuje dělník nového typu, který se z hlediska duševní úrovně své práce neodlišuje od průměrného příslušníka intelligence, přinejmenším ve smyslu výrazné sociální diferenciaci. Tento proces nemůže být podle našeho názoru považován za dominující podstatný směr v rozvoji dělnické třídy.

c) Jako důsledek přežívání starých technologií, ale i zavádění nových technologií se reprodukuje takový typ duševních nároků, u něhož jde méně o „neustálé zvyšování“ duševní úrovně, ale spíše o takové vlastnosti, jakou jsou přesnost práce, schopnost a připravenost k provádění opakujících se operací a manuálních pohybů, k přizpůsobení se technologické disciplíně apod. To nemůže být vztahováno pouze ke staré dělbě práce a interpretováno jako pozůstatek minulosti. Souvisí to i s požadavky moderní techniky a technologie.

„Model“, který lze z těchto procesů odvodit pro rozvoj duševní úrovně práce, musí tedy obsahovat tyto hlavní složky: rychlé zvýšení duševní úrovně u činností typických pro inteligenci; pokračující sbližovací proces duševní a fyzické práce v oborech, které se vyznačují spojením vědy s výrobou; reprodukci specifických vlastností dělníků, které nejsou nutně spjaty s vyšší úrovní duševních nároků. Teoretický koncept vyplývající ze zvýraznění specifických, vědeckotechnickému pokroku odpovídajících diferenciací, postihuje podle našeho názoru tyto složky ve vývoji duševní úrovně práce lépe než koncept „homogenizace“.

Národní hospodářství NDR bude v dalších desetiletích potřebovat široké spektrum činností, počínaje vypracováním nových koncepcí základního výzkumu a konče těmi nejjednoduššími pracemi. Proto nelze požadavky dalšího rozvoje jednostranně odvozovat jen ze žádoucích aspektů vyplývajících z našich dlouhodobých, perspektivních cílových představ.

Při uskutečňování našich komplexních cílů, pokud jde o zmenšování sociálních rozdílů mezi fyzickou a duševní prací, jsou — v souvislosti s dalším rozvojem dělnické třídy NDR — v popředí dva úkoly: Za prvé je žádoucí, aby se dále zmenšoval podíl takových pracovních míst, kde je reálné nebezpečí trvalých zdravotních škod pro pracující. To se dnes týká zhruba 10—12 % pracovních míst v materiální výrobě. Tento úkol je dán jak požadavky rozvoje osobnosti (a v tomto smyslu snahou o další zmenšování sociálních rozdílů), tak požadavky na reprodukci pracovní síly (a tím i úsilím o racionální využití společenského pracovního potenciálu za socialismu). Za druhé, další a ještě větší úsilí musíme zaměřit na problémy takových pracovních míst, kde na schopnosti a dovednosti vyrábějícího člověka negativně působí značná duševní monotonie průběhu činnosti. Dosavadní vysoký podíl takových pracovních míst se jeví jako rozhodující překážka pro racionální využití společenského kvalifikačního potenciálu.

Souhrnně můžeme konstatovat: Ze všech rozdílů mezi duševní a fyzickou prací je třeba v procesu dalšího společenského rozvoje zmenšit ty, které ne-

odpovídají požadavkům ekonomického růstu spočívajícímu na intenzifikaci. Avšak rozdíly, které nejsou v rozporu s těmito požadavky, je třeba uchovat a reprodukovat, neboť je to v objektivním zájmu dynamického společenského rozvoje.

5.

Dialektika zmenšování sociálních rozdílů a působení sociálních struktur na ekonomickou efektivitu se v koncentrované podobě ozřejmuje ve vývoji kvalifikační struktury.

Nejprve upozorníme na skutečnost, kterou statistiky kvalifikační struktury nezachycují. Získané znalosti se reprodukují pouze v té míře, v níž jsou využívány. Znalosti, které využívány nejsou, a tedy nejsou ani reprodukovány, se velmi rychle ztrácejí. Ve statistice jsou však zachyceny i nadále. Uvedeme extrémní příklad: Mnozí mladí lidé v našich zemích po získání diplomu často ještě několik let pracují na dělnických místech, která takový kvalifikační stupeň nevyžadují. Získání diplomu v tomto případě přispívá ke zvýšení celkové kvalifikační úrovně dělnické třídy jen zdánlivě, přestože přirozeně vstupuje do souhrnného indexu její kvalifikační úrovně. Takový postup však ukazuje spíše na neefektivní využívání společenského vzdělanostního fondu. Skutečný rozvoj kvalifikační úrovně dělnické třídy musí být tedy zkoumán v dialektice získané a pro vykonávanou činnost požadované kvalifikace.

5. 1.

Stejně jako ve všech ostatních socialistických zemích, také v NDR se kvalifikační struktury převzaté od vykořisťovatelského řádu od základu změnily. Relace procentního podílu počtu nevyučených a zaučených osob, počtu kvalifikovaných dělníků a počtu odborníků se středním odborným a vysokoškolským vzděláním činila v době založení NDR (1949) 75 : 22 : 3.

Zde je třeba upozornit na to, že podíl kvalifikovaných dělníků činil v letech před druhou světovou válkou už téměř 50 %. Po silném přílivu ženských pracovních sil a v důsledku zapojení velkého počtu přesídlenců z převážně agrárních území se však drasticky snížil. Do dnešní doby se uvedená relace zcela změnila a činí zhruba 20 : 60 : 20.

V dosavadním průběhu rozvoje kvalifikační struktury v NDR se počet a podíl nevyučených a zaučených osob postupně snižovaly; vyučení dělníci se stali skupinou, která určuje kvalifikační úroveň dělnické třídy; podíl absolventů středních odborných a vysokých škol se doposud zhruba každých deset let zdvojnásoboval.

5. 2.

Rozvoj dělnické třídy v třídu v širokém smyslu odpovídající požadavkům intenzifikace se především odráží v její kvalifikační struktuře a v další dynamice této struktury.

Strukturní změny, které vedly k zásadním změnám kvalifikační struktury v jejích vnitřních proporcích, v průběhu osmdesátých let v NDR pozvolna končí. To dokumentují zejména následující skutečnosti:

a) Podíl nevyučených a zaučených osob se snižuje i nadále, avšak pomalejším tempem. V současné době neukončí 10 % mládeže školu (ve smyslu úspěšného ukončení 10. třídy a alespoň ukončeného vzdělání na nějakém odborném učilišti). Tento podíl v posledních letech zřetelněji nepoklesl. Reprodukce kategorie nevyučených a zaučených osob (včetně těch, kteří neukončili odborné učiliště) se bude na tomto podílu zhruba „stabilizovat“.

b) Tempo růstu kategorie odborníků se středním odborným a vysokoškolským vzděláním se bude dále snižovat. Na konci osmdesátých let se bude podíl tohoto kvalifikačního stupně pohybovat okolo 25 %. Pro devadesátá léta je třeba počítat s tím, že se bude nakonec „stabilizovat“, a to zhruba na 30 %.

c) Z dnešního stavu a prognóz pro obě jmenované kvalifikační kategorie vyplývá, že ani v osmdesátých, ani v devadesátých letech nezaznamenaná podíl kategorie „kvalifikovaných dělníků“ nějaký výraznější vzestup. Už v průběhu osmdesátých let se bude „stabilizovat“ zhruba na 65 %.

5. 3.

To, co jsme zde uvedli, neznamená v žádném případě nějaký „konec kvalifikační dynamiky“. Spíše jde o to, že tato dynamika dostane nové rozměry.

V osmdesátých letech se přiblížíme k bodu, kdy by měl podíl kvalifikovaných dělníků a také podíl odborníků se středním odborným a vysokoškolským vzděláním odpovídat požadavkům formování rozvinuté socialistické společnosti. Problémy, které budou v dalším vývoji kvalifikační struktury vystupovat do popředí, vyplývají do značné míry z uvedeného vztahu mezi požadovanou a skutečně existující kvalifikací.

Kvalifikační potenciál vytvořený v průběhu dosavadního vývoje není v současné době efektivně využíván. Zhruba 25 % vyučených dělníků pracuje na místech, kde tato kvalifikace není požadována. Zde se tedy daný kvalifikační potenciál ekonomicky nerealizuje a tím se ani nereprodukuje. Tento problém nelze řešit tím, že zvýšíme duševní nároky na uvedená pracovní místa. Lze jej řešit pouze v rámci rozsáhlých změn ekonomické struktury, a to masovým odstraněním pracovních míst s nízkými kvalifikačními nároky. Kvalifikační dynamika se nyní odráží v úsilí o lepší soulad mezi danou kvalifikační strukturou na straně jedné a objektivně požadovanou kvalifikací na straně druhé. Využití daného kvalifikačního potenciálu má v NDR přednost před dalším rozšiřováním kvantitativního podílu vyšších kvalifikačních stupňů.

Zde je zvláště zřetelná nutnost znovu kriticky promyslet koncept „homogenizace“. Za prvé, pokud jde o kvalifikaci v přesném smyslu tohoto pojmu, je plně homogenní společnost zcela nemyslitelná. Za druhé, vlastní problémy a úkoly dalšího utváření a zdokonalování rozvinuté socialistické společnosti spočívají v docela jiné oblasti: jde o vytvoření *optimální* kvalifikační struktury. Kritéria takové optimální struktury se odvozují především z požadavku dalšího zmenšování těch sociálních rozdílů, jejichž uchovávání odporuje podmínkám vývoje naší společnosti a z nutnosti efektivního využívání daného kvalifikačního potenciálu. Mezi těmito dvěma požadavky existuje úzká souvislost.

Ne každý rozdíl v úrovni kvalifikace vyvolává zároveň rozdíl sociální. Rozdíl mezi nevyučenými a zaučenými osobami na jedné straně a všemi kvalifikovanějšími pracujícími na straně druhé má například zcela jinou kvalitu než třeba rozdíl mezi kvalifikovanými dělníky a inženýry. Uchování velkého počtu nevyučených a zaučených osob zakládá podstatné sociální rozdíly mezi nimi a ostatními pracujícími s vyšší kvalifikací. Rozdíl mezi kvalifikovanými dělníky a odborníky se středním odborným a vysokoškolským vzděláním se v sociální diferenciaci projevuje v daleko menší míře. Proto také, když zdůrazňujeme, že kvalifikovaný dělník s vyšším všeobecným a odborným vzděláním představuje hlavní typ příslušníka moderní dělnické třídy rozvinuté socialistické společnosti a že jím tedy není početně velmi malá část „dělníků s vysokoškolským vzděláním“, není to v rozporu s cílem dále zmenšovat sociální rozdíly.

5. 4.

V národním hospodářství NDR jde v průběhu osmdesátých let o to, prosadit rozsáhlou „generační výměnu“ výrobků a technologií. Jestliže se podaří, aby se tato technologická změna uskutečnila v tempu, které se alespoň blíží tempu dosaženému v hlavních kapitalistických zemích, potom vývoj ovlivněný nasazením mikroelektroniky a robotů zasáhne v příštích dvou desetiletích zhruba polovinu všech pracovních míst v materiální výrobě, ve službách a v oblasti řízení.

Z toho vyplývají další podstatné důsledky pro vývoj kvalifikace. Všude tam, kde takové přeměny proběhnou, se rychle změní *obsah* kvalifikačních požadavků. V čím větší míře bude tato „generační výměna“ výrobků a technologií realizována, tím více pracujících bude v průběhu svého aktivního života postaveno před obsahové změny v kvalifikačních požadavcích, z toho někteří i vícekrát. Velká část pracujících (kvalifikovaných dělníků, ještě více však odborníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním) bude muset v průběhu svého aktivního života několikrát znovu získávat odpovídající kvalifikaci pro vykonávanou práci.

Nových dimenzí nabývá také problém disponibility. V minulosti, kdy šlo o realizaci převážně extenzivního typu rozšířené reprodukce, se tím rozuměla zejména schopnost přesunout se z jedné oblasti společenského reprodukčního procesu do jiné. Taková schopnost má přirozeně svůj význam i nadále, neboť vědeckotechnická revoluce je spojena s hlubokými změnami ve struktuře národního hospodářství. (Připomeňme jen možnost masového uvolnění úředníků nasazením elektronické kancelářské techniky). Až se široce prosadí intenzivní typ reprodukce, tak jak to odpovídá rozvinuté socialistické společnosti, stane se ještě důležitější schopnost, kterou můžeme označit jako „vnitřní disponibilitu“. Jde o schopnost pracovníka přizpůsobit se dynamicky měnícím nárokům jeho pracovního místa, a to plynulým obnovováním kvalifikace. Takové změny nemohou být vůbec zachyceny tradiční statistikou, která postihuje pouze změny v obecných kategoriích kvalifikační struktury. To ovšem nikterak neusnadňuje budoucí výzkumy v tomto směru.

6.

Zkoumáme-li společensko-politickou aktivitu dělnické třídy, zjišťujeme především dva problémy:

Za prvé, musí dojít k překonání určité jednostrannosti plynoucí z toho, že společensko-politická aktivita dělnické třídy je sledována izolovaně od její aktivity ekonomické. Dosavadní přístup ke zkoumání společensko-politické aktivity vedl často k tomu, že dělníci, kteří disciplinovaně pracovali, plně a efektivně využívali pracovní dobu a byli připraveni osvojovat si v potřebné míře nové poznatky v souladu se změnami v obsahu své práce, se jevíli jen proto jako „neaktivní“, že vykonávali málo společenských funkcí, nebo nevykonávali žádnou. Plnění funkcí je totiž tradičním indikátorem společensko-politické aktivity. Takže naopak zase byli často za „společensky aktivní“ zachyceni dělníci, jejichž ekonomická aktivita neodpovídala požadavkům. Takto získané údaje mohou v extrémním případě silně zkreslit skutečný obraz a vykázat „vzestup společenské aktivity“, i když pracovní disciplína klesá, pracovní doba není plně využívána, klesá kvalita výrobků atd.

Jestliže se při výzkumech podílu pracujících na řízení a plánování výroby omezujeme na společensko-politické efekty této činnosti, vede to k opomíjení těch momentů, z nichž se odvozují rozhodující kritéria účinnosti této aktivity. Právě v podílu pracujících na řízení a plánování výroby se ekonomická a spo-

lečensko-politická aktivita propojují nejtěsněji. Jeden ze základních úkolů stranických organizací, státních orgánů, odborů a dalších společenských organizací spočívá právě v tom, aby pracovním kolektivům bylo objasňováno toto sepětí a aby byla společensko-politická aktivita bezprostředních výrobců v závodech zaměřována v první řadě na zvyšování ekonomické a sociální efektivity jejich činnosti, na zlepšování kvality práce.

Za druhé se musíme daleko více snažit o to, aby společensko-politická aktivita dělnické třídy byla ještě více než doposud sledována z hlediska svých skutečných kvalitativních aspektů. Naléhavost tohoto závěru podtrhují události v Polské lidové republice. Údaje o soutěžním hnutí, o podílu na zlepšovatelském hnutí, o stupni organizovanosti, o plnění společenských funkcí, které ještě v předvečer kontrarevolučního vystoupení proti socialistickému zřízení v Polsku vykazovaly vzestupnou tendenci, se podstatně neodlišují od údajů získaných v jiných zemích. Vyjdeme-li však, jako N. G. Levintov, z toho, že objektivní předpoklady kontrarevoluční krize jsou skryty především v třídní a sociální struktuře společnosti [Levintov 1972 : 110], pak bylo v analýze této struktury, a v tom také v analýze rozvoje dělnické třídy, mnohé závažné opomenuto, a to zejména pokud jde o kvalitativní aspekty.

Napříště musíme dbát na to, aby zkoumání společensko-politické aktivity dělníků podle tradičních indikátorů bylo ještě úžeji spojeno s výpověďmi o tom, jak se bude dělnická třída pod vedením marxisticko-leninské strany v nadcházejících letech formovat tak, aby si osvojovala svoji vedoucí úlohu a aby dostála své historické misi ve změněných vnitřních a vnějších podmínkách reprodukce a se zřetelem k požadavkům mezinárodního třídního boje. Přitom je stále důležitější ukazovat, jak se pracovní kolektivy upevňují jakožto socialistické kolektivy, jak se formují k tomu cíli, aby veškerou svoji aktivitu zaměřovaly na ústřední otázky ekonomického růstu, ekonomického a sociálního potenciálu společnosti. A dále je třeba ukazovat, jakých úspěchů bylo dosaženo a jaké úsilí je třeba vynaložit při upevňování třídního vědomí a při zvyšování politické aktivity dělnické třídy při dalším utváření a zdokonalování rozvinuté socialistické společnosti. Na tom, do jaké míry se nám podaří zahrnout do výzkumu a jeho vyhodnocení zejména tyto momenty, podle našeho názoru v podstatné míře závisí, jak účinně přispějeme k propagaci předností socialismu.

Přeložil Jiří Večerník

Literatura

Bericht des Zentralkomitees der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands an den X. Parteitag der SED. Berlin 1981.

Levintov, N. G.: *Bor'ba s kontrarevolucijej kak uslovije uspešnogo razvitiya revoljucionnogo processa.* Naučnyj Kommunizm 1/1982.